

Atıf Bilgisi: Tam, M., S. (2023). Genel komplo teorilerine inanma ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *İNİF E-Dergi*, 8(2), 76-90.

GENEL KOMPLO TEORİLERİNE İNANMA ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI*

Doç. Dr. Mehmet Sinan TAM**

DOI: 10.47107/inifedergi.1330907

Araştırma Makalesi***

Başvuru Tarihi: 23.07.2023

Kabul Tarihi: 14.11.2023

Öz

Yalan/yanlış bilgilere inanma eğilimi ve bunların belli bir zaman sonra da gerçek olarak kabul edilmesi şeklinde tanımlanabilecek olan komplo teorileri, modern zamanların en büyük sosyo-politik sorunlarından birini oluşturmaktadır. Öyle ki bu durum hakikatin yitimi kadar, hakikatin ortaya çıkması halinde bile ona inanma eğilimini dahi zedeleyebilmektedir. Bu perspektiften hareketle yapılan bu çalışmada; Türk kültürü özelinde yaygın olarak kabul edilen komplo teorilerinin keşfedilmesi hedeflenmiştir. Araştırmada 18 yaş ve üstü bireylerin komplo teorilerine yönelik inanma eğilimleri, Brotherton ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen "Genel Komplo Teorilerine İnanma Ölçeği" üzerinden Türkçeye uyarlanması ve geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının yapılması amaçlanmıştır. Nicel yöntemle yapılan bu çalışmada, basit tesadüfi örneklem tekniğiyle ulaşılan 549 kişiden online anket verisi toplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda orijinal ölçekte yer alan bir faktör yükü dışındaki (kişisel refah) faktör yapılarının, Türk kültürü özelinde de gözlemlendiği ortaya çıkmıştır. Dahası orijinal ölçekte yer alan 55 maddelik komplo teorileri, Türk kültüründe 19'a düşmüştür. Bu durum Hofstede'nin kültürel boyut teorisi çerçevesiyle ilişkilendirilmiştir. Yapılan çalışmanın literatür taramasında komplo teorilerine yönelik Türkçe ölçeklerin KOVİD-19 ile ilişkili bir biçimde alana kazandırıldığı saptanmıştır. Bunun dışında yer alan çalışmalarınsa ölçek uyarlama süreçlerine riayet edilmeden salt anlamda maddelerin Türkçeye çevirilerek yapıldığı gözlemlenmiştir. Çalışma bu yönüyle alanyazında yer alan komplo teorileri çalışmalarından farklılaşmaktadır. Öte yandan araştırmada bireylerin karakterlerinin komplo teorilerine inanmada belirleyici olmadığı fakat cinsiyet, politik kimlik ve haber alma kanallarındaki farklılıkların komplo teorilerine inanmada öne çıktığı görülmüştür. Araştırma; Türk akademisine yeni bir ölçeğin kazandırmanın yanı sıra, son yıllarda ülkemizde gerek politika gerekse gündelik yaşamda çokça dillendirilen dezenformasyon, misenformasyon ve post-truth söylemlere olan ilişkisi noktasında da öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Komplo teorileri, ölçek uyarlama, dezenformasyon, post-truth

ADAPTATION OF BELIEF IN GENERAL CONSPIRACY THEORIES SCALE INTO TURKISH

Abstract

Conspiracy theories, which can be defined as the tendency to believe fake news or information and their acceptance as truth after a certain period of time, constitute one of the biggest socio-political problems of modern times. So much so that this situation can damage the tendency to believe in the truth, even if it is revealed, as well as the loss of the truth. This study, conducted from this perspective, is aimed at discovering conspiracy theories that are widely accepted in Turkish culture. In the study, it is aimed to adapt the disposition of individuals aged 18 and over to believe in conspiracy theories, to adapt them to Turkish through the "General Conspiracy Theory Scale" developed by Brotherton et al. (2013), and to conduct validity and reliability studies. In the study conducted with the quantitative method, online survey data were collected from 549 people reached by simple random sampling techniques. As a result of the analyses made, it was revealed that factor structures other than a factor load in the original scale (personal well-being) were

* Bu çalışma, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan 2023-6 sayılı ve 08.06.2023 tarihli kurul onayı almıştır.

** Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Ömer Seyfettin Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, E-mail: mtam@bandirma.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9897-0803

***Yazar, makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğuna ve kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edildiğine yönelik beyanda bulunmuştur.

also observed in Turkish culture. Moreover, the 55-item conspiracy theories on the original scale decreased to 19 in Turkish culture. This situation is associated with Hofstede's cultural dimension theory framework. In the literature review of the study, it was determined that Turkish scales for conspiracy theories were introduced into the field in relation to COVID-19. In other studies, it was observed that the items were translated into Turkish in a pure sense without complying with the scale adaptation processes. In this respect, the study differs from the conspiracy theory studies in the literature. On the other hand, in the study, it was seen that the characters of the individuals were not decisive in believing in conspiracy theories, but the differences in gender, political identity, and news channels were prominent in believing in conspiracy theories. Research: In addition to bringing a new scale to the Turkish academy, it also stands out in terms of its relation to disinformation, misinformation, and post-truth discourses, which have been widely spoken about both in politics and in daily life in our country in recent years.

Keywords: *Conspiracy theories, scale adaptation, disinformation, post-truth*

Giriş

Türk Dil Kurumuna göre (2023) komplo teorisi; “Bir kimse, kuruluş veya ülkeye karşı gizlice, zarar verici tuzak kurulduğu varsayımına dayanan düşüncelerin tümü” şeklinde tanımlanmaktadır. Komplo sözlüklerde tertip ya da fesat olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca iki veya daha fazla kişi arasında hukuk kurallarına aykırı ilerleyerek, hukuka uygun sonuç elde etmek için yapılan eylem olarak da tanımlanmaktadır (Mütercimler, 2005, s. 6). Komplolar teori olma yolunda metodolojiye ilişkin bir durum gösterirler, tarih boyunca süreklilik gösteren ortak bir bağlantıya dayanırlar (Karaosmanoğlu, 2009, s. 99). Komplo teorilerinin temelinde paranoyak ve çılgınca düşünceler yer almaktadır. Kişilere olumsuz sonuç oluşturacak gerçek olaylardan hareketle komplolar yaydırıldığı gibi, daha büyük ölçekli grup, devlet ve halkları zedelemek için uydurulmuş sahte komplolar da bulunabilmektedir (Kaya, 2022, s. 282).

Genel olarak komplo teorisi, bir kişinin veya kişilerden meydana gelen bir grubun şöhret, güç, servet ya da başkaca yararlar elde edebilmek amacıyla, gizli birtakım eylemlerde bulunma düşüncesinden oluşmaktadır. Söz konusu eylemler iki soyguncunun bir dükkânı soymayı planlaması gibi küçük çapta olabileceği gibi bir grup ihtilalcinin bir ülkede yönetimi ele geçirmeyi planlaması kadar büyük ölçekli de olabilmektedir. Sıradan kişilerin dışında şirketler, topluluklar, askeri liderler, politikacılar ve hükümetlerin de birer komplocu olabilmesi mümkündür (Hodapp ve Kannon, 2020, s. 9).

Her ne kadar birbirlerinden uzak kavramlar olsa da hurafe ile komplo teorileri arasında benzerlikler bulunmaktadır. Her ikisi de ispatlanamamaktadır. Hurafe ve komplo teorileri gibi anlatılar, belirli dönemlerde meydana gelen kriz durumlarında geliştirilmiş olan bir çeşit açıklama tarzlarıdır. İnsanlar kriz gibi durumlarla karşılaşması halinde türlü yaklaşımlar benimseyip, buna yönelik tepkiler geliştirerek karşı karşıya kaldıkları hadiseler anlam vermeye çalışırlar. Yaşanılan sorunlara bir isim vermek, sorunu tanımlamaya çalışmak ve bu sorunu kabul edilebilir bir zemine oturtmak insanın belirgin özelliklerinden biridir. Bu durumun birçok yönden rahatlatıcı bir eylem olması, hurafe ve komplo teorilerinin bu rahatlama ihtiyacından ortaya çıkmış olduğu iddia edilebilir. Komplo teorileri ustaca hazırlanmış, vitrine edilmiş ancak bir alt metin olarak türlü nedenlere dayanan düşünce şekilleridir. Bu kapsamda görülen olayların geleceğine yoğunlaşarak büyük resmin arkasındaki mantığı çözebilmek ve bu noktada ikna edici açıklamalarda bulunmak komplo teorilerinin başarılı olmasını sağlamaktadır (Ören, 2022, s. 26-27).

Komplo teorileri toplumun yapısında yer alan çeşitli yerlerde karşımıza çıkabilir. Ekonomi, siyaset, medya alanları, sağlık vb. alanlarda birçok komplo teorisi bulunmakta ve bu teoriler her geçen gün artmaktadır. Komplo teorilerinin ortaya çıkmasında birçok neden bulunmaktadır. Bunlardan bazıları çıkar elde etme, manipülasyon ve gerçeği perdeleme ya da kitlelerin ilgisini çekmektir (Karaca, 2022). Komplo teorileri, temelinde

kusursuz bir yapıya sahiptir ve neredeyse insanlar tarafından başka bir insan veya topluluğun sahte bilgilerle veya bilerek gerçekliğin çarpıtılarak verildiği ihtimalini düşündürmeyen kusursuzluktadırlar (Karaosmanoğlu, 2009, s. 99).

Herhangi bir komplo teorisinin doğruluğuna güvenilmeyebilir fakat bunun tam tersi bir yapı da söz konusu olabilir. Teorinin yalan olduğunu söyleyen kanıtlara da güvenilmeyebilir. Bu durumu etkileyen yegâne etkenler; toplumun eğitim seviyesi, inanç durumu gibi faktörlerdir (Cassam, 2023, s. 192). Toplumların komplo teorilerine inanma sürecinde teorilerin doğru ya da yanlış olduğu, zararlı veya zararsız bir yapıda olduğunun yanında, komplonun haklı olma durumu da söz konusudur. Toplum nezdinde komplo teorilerinin kabul edilip edilmemesinde etkili olan bir diğer durum, ortaya konulan komplo teorisine karşı duran ve direnç gösteren kişilerin olmasıdır (Sunstein ve Vermule, 2008, s. 5-9). Öte yandan çok türden komplo teorileri bulunmaktadır. Bunların geneli güç sahibi kimselerin gizli saklı planları olduğu üzerinden ortaya sunulur. Çıkan teoriler bilimsel olmadığı gibi bunun bilimsel bir dayanağı da olmak zorunda değildir (Tuzcu ve Şahin, 2022, s. 98). Özellikle kitlelerin anlamadıkları veya anlamlandıramadıkları ya da içerisinde bulunup gözlem veya müdahalede bulunmadıkları durumlarda, komplo teorileri üretilmektedir. Burada mantığa dayanan en gerçekçi teori, kitlelerce kabul görmektedir. Dolayısıyla hemen her konuda veya kişilere yönelik komplo teorilerine rastlamak mümkün görünmektedir.

Komplo teorileri postmodernizm ile iç içedir. Komplo teorileri postmodernizm içerisinde bir tema olarak kullanılmaktadır. Postmodernizmde komplolar, toplumun çoğunluğuna seslenmeyi hedefleyen bir yapıdadır. Toplumlarda yer edinmiş büyük komplo teorileri bu durumu doğruladığı gibi büyük bir çoğunluğa hitap etmeye ya da etkisi altına almaya da çalışmaktadır (Özaltıok, 2021, s. 17). Komplo teorileri post-truth ile de ilişkisel bir yakınlığı bulunmaktadır. Komplo teorilerinin çoğu hakikatten uzak ve uydurma fikirlere dayanmaktadır. Post-truth, nesnel gerçeklerin kamuoyu oluşturma sürecinde, duygu ve inanca hitap eden olayları ifade etmektedir (Kaya, 2022, s. 280). Bu doğrultudan hareketle komplo teorilerinin inandırıcılığını artırmada duyguların ve inançların ön planda tutulduğu söylenebilir. Dahası komployu ortaya atanların da hedef kitleye ulaşmada yine bu duygular ve inançlar üzerinden yol izlediği tezi ileri sürülebilir. Akyüz'ün yaptığı araştırmaya göre komplo teorileri, belirli bölümler veya hücreler için genellikle mantıksız ve spekülatif tartışmalar sunan teorilerdir. Bu teoriler genellikle gizli güçlerin ya da yöneticilerin var olduğu, bu güçlerin belirli bölümlerinin manipüle ettiği veya kontrol ettiği iddia edilmektedir. Bu teorilere olan güven durumu, insanların gerçek bilgi yerine yanlış bilgilere dayalı kararları kabul etmelerine neden olabilmektedir (2020, s. 52-64).

Bu araştırma Türk kültürü özelinde inanma eğilimi gösterilen komplo teorilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmada Türk kültüründe yaygın inanılan komplo teorilerinin neler olduğu sorunsalından hareket edilmiştir. Yerli literatürde ortaya konulan ölçek çalışmalarından bu yönüyle farklılaşan çalışma gerek akademik gerek sosyolojik açıdan önem taşımaktadır. Çalışmada Brotherton ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen Genel Komplo Teorilerine İnanma Ölçeği'nden hareket edilmiştir. Araştırmada nicel yöntem kullanılmış ve basit tesadüfi örnekleme yoluyla ulaşılan 549 kişi üzerinden ilgili istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırma 18 yaş ve üstü bireylerle sınırlandırılmıştır. Çalışma, Türk kültüründe hangi komplo teorilerine inanıldığı ve bu teorilere inanmada sosyo-demografik, politik kimlik, karakter ve bilgi alma kaynaklarının ne derece rol oynadığı sorularına cevap aramıştır.

1. Türk Kültürü Özelinde Komplo Teorilerine İlişkin Ölçek Çalışmaları

Komplo teorileri özelinde yapılan ölçek çalışmalarının çoğu özellikle KOVİD-19 ile ilişkilendirilerek literatüre kazandırılmıştır. Buna karşın salt anlamda komplo teorileri ile ilgili ölçekler de hazırlanmıştır. Aşağıda gerek KOVİD-19 gerekse komplo teorileri noktasında alanyazında yer alan ölçeklere değinilmiştir.

Türkiye, Almanya ve İngiltere örneklemeleri çerçevesinde yapılan bir çalışmada, komplo zihniyetinin varlığı ölçülmüştür. Araştırmaya göre; Türk insanın komplo teorilerine yönelik algısının Batı Avrupa (Almanya, İngiltere ve İrlanda) ve Kuzey Amerika'ya (Amerika Birleşik Devletleri) kıyasla daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırmaya göre Türk insanının gizli güç/kuruluşlar, politikacılar, dünya dışı varlıklar ve hükümet görevlileri noktasında komplo zihniyeti taşıdıkları tespit edilmiştir (Bruder vd., 2013, s. 12- 15). Ölçek üç farklı milletten veri toplanarak hazırlanmış ve araştırmanın asıl amacının bu kültürler arasında ne gibi farklılıklar olduğunu ortaya koymak olmuştur.

Türk kültüründe yapılan bir çalışmada Bruder ve arkadaşları (2013) tarafından literatüre kazandırılan Komplo Zihniyet Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin sadece Türkiye'de uygulanan maddeleriyle ölçek çalışmada pratik edilmiştir. Ölçeğin uyarılma veya geçerliği ve güvenilirliği test edilmeden yapılan bu çalışmada; bilime yönelik tutum ve ölüm farkındalığının, komplo teorileri ile bilim tutumlarının ölüm farkındalığı gibi varoluşsal tehditlerden etkilenmediği ortaya konulmuştur (Başerdem, 2019, s. 42). Herhangi bir ölçeğin kullanılmadığı bir diğer lisansüstü çalışmada ise komplo teorilerinin özellikle Almanya ve İtalya'daki faşizm hareketleri gibi olayların, komplo teorilerinin birer taşıyıcısı olduğu iddia edilmiştir (Aytekin, 2019, s. 83). Önal (2022, s. 18-19) tarafından yapılan lisansüstü çalışmada ise Stojanov ve Halberstadt (2019) tarafından 20 madde ve iki faktörlü yapıdan meydana gelen Komplo Düşünce Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlanmasında sadece dil çevirisi yapılarak, alana uygunluk ve psikometrik özelliklerine odaklanılmamıştır. Ayrıca ölçek uyarılma süreçlerinden yalnızca doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin Türkçeye uyarlanmasındaki diğer adımlar es geçilmiştir.

Komplo teorileri ve KOVİD-19 özelinde yapılan çalışmalarda öne çıkan en bariz değişken KOVİD-19 virüsünün ortaya çıkışı ve aşı ile ilgili olmuştur. Alper'in (2023, s. 2) dört farklı örneklem çerçevesinde ele aldığı çalışmada eğitim seviyesindeki düşüklüğün ve ülke düzeyindeki yolsuzluğun komplo teorilerini beslediği ortaya konulmuştur. Bir başka çalışmada ise hükümete olan güven ile komplo teorilerine yönelik inanç arasında negatif bir ilişki bulunduğu tezi de ileri sürülmüştür (Akkurt ve Yalçındağ, 2023, s. 26). Aşılarla yönelik 291 denek üzerinde yapılan bir araştırmada ise aşılarla ilişkin biyolojik silah vurgusu ile ilgili komplo teorilerinin bireyleri aşı yapmamaya ittiği ortaya konulmuştur (Eriş, 2022, s. 131). Eriş'in (2022, s. 11) 1028 kişiyi örnekleme aldığı çalışmada ise KOVİD-19 ve aşılarla ilgili algı araştırılmıştır. Burada uzmanlara, sağlık otoriterlerine ve bilim insanlarına duyulan güvenin komplo teorilerini azalttığı bulgulanmıştır.

Akyol ve Atli'nin Türk öğrencilerin KOVİD-19 komplo teorilerine inançlarını ölçen çalışmasına 676 üniversite öğrencisi katılmıştır. Ölçeğe ilişkin maddeler literatürde yer alan pek çok çalışmadan derlenerek hazırlansa da özellikle KOVİD-19 ve komplo teorilerine yönelik çalışmalarda ifadeler ışığında ölçeğin hazırlandığı belirtilmiştir (Akyol ve Atli, 2023, s. 41). Gülgez ve Bozkur'un yaptığı çalışmada üç farklı örneklem grubu üzerinden hareketle KOVİD-19'a Yönelik Komplo Teorileri Ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğe ait maddeler araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Ölçekte tek faktörlü bir yapı 15 madde altında toplanmıştır (2021, s. 1205).

Türk kültürüne yönelik yapılan komplo teorilerine ilişkin ölçek çalışmalarının daha çok KOVİD-19 pandemisiyle ilgili olduğu, KOVİD-19 dışında yapılan tek çalışmanın,sa,

yabancı bir kaynağın üç farklı ülkeyi kıyaslamak adına yaptığı çalışmaya dayandığı belirlenmiştir. Dolayısıyla Türk kültürü özelinde saf anlamda gerek yurtdışında gerekse Türkiye’de yaygın olarak kabul edilen komplo teorilerine yönelik bir ölçeğin bulunmadığı, var olan yabancı kaynaklardaki ölçek çalışmalarınmsa ulaşılabilen alanyazındaki Türkçe çalışmalarda uyarlanmadığı görülmüştür. Öte yandan yaygın komplo teorilerine yönelik ölçek çalışmalarının daha çok lisansüstü çalışmalarda yoğunlaştığı belirlenmiştir.

2. Yöntem

Bu araştırma Brotherton ve arkadaşları (2013) tarafından hazırlanan Genel Komplo Teorilerine İnanma Ölçeğini Türk kültürüne uyarlamayı amaçlamıştır. Çalışma Türk kültürü özelinde en yaygın kabul edilen komplo teorilerinin hangi faktörler altında toplandığı ve Türk kültürü özelinde nelerin benzer ve farklılıklar taşıdığını keşfetmeyi hedeflemiştir. Araştırmada kantitatif yöntem kullanılmıştır. Nicel yöntem içerisinde sıklıkla tercih edilen anket tekniğiyle araştırma verileri toplanmıştır. Araştırmanın evrenini 18 yaş üstü bireyler oluşturmuş ve basit tesadüfi örneklem yoluyla örnekleme seçilmiştir. Araştırmaya ait veriler son yıllarda kullanımı artan online anket tekniğiyle toplanmıştır (LaRose ve Tsai, 2014). Saha araştırması Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı’ndan 2023-6 sayılı ve 08.06.2023 tarihli kurul onayı alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kadın ve erkek deneklerin çalışmaya katılım oranlarının homojen dağılmasına özen gösterilmiştir. Yapılan online ankete 575 kişi katılmış bu sayı içerisinde rastgele doldurulan ve 18 yaş altına ait olduğu anlaşılan 26 form çıkartılarak 549 kişinin araştırmaya katıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmada iki soruya cevap aranmaya çalışılmıştır. Bunlar;

1. Türk kültüründe komplo teorilerine inanmada belirleyici olan faktörler nelerdir?
2. Cinsiyet, politik kimlik, baskın karakter ve bilgi alma kanalları ile komplo teorilerine inanma durumları arasında anlamlı bir farklılık bulunmakta mıdır?

2.1 Veri Toplama Aracı

Araştırmada Brotherton ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen “Genel Komplo Teorilerine İnanma Ölçeği” kullanılmıştır. Söz konusu ölçeğin orijinalinde en yaygın kabul edilen komplo teorileri 55 madde ile katılımcılara yöneltilmiştir. Burada batı kültürüne uygulanan bu maddelerden 15’inin beş faktör altında toplandığı yazarlar tarafından keşfedilmiştir. Söz konusu faktörler “Hükümet Suistimalleri, Dünya Dışı Varlıklar, Küresel Komplolar, Kişisel Refah ve Bilginin Kontrolü” boyutlarından oluşmuştur. Yazarlar belirlenen beş boyutun batı kültürü özelinde olduğu ve diğer kültürlerde bu teorilere inanma eğiliminin farklılaşabileceğini belirtmiştir. Dahası burada farklı kültürlerin belirlenen yaygın komplo teorileri ile karşılaştırılması gerektiği de önerilmiştir (Brotherton vd., 2013, s. 279). Dolayısıyla ölçeğin nihai formunun yanı sıra çalışmanın saha araştırmasında pratik edilen ve genel kabul görmüş 55 komplo teorisinden hareket edilerek Türkiye’deki katılımcılara ilgili ifadeler yöneltilmiştir. Ayrıca 55 madde dışında yazar tarafından Türkiye’de yaygın olarak bilinen altı komplo teorisi de anket formuna eklenerek saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Burada eklenen yaygın komplo teorileri küresel ısınmanın olmadığı, dünyanın düz olduğu, HAARP sistemi ve deprem ilişkisi, Ay’a gerçekte inilmediği, Kovid-19 ile çip takma sürecinin başlatılması ve 11 Eylül ABD tarafından planlı olarak yapıldığı ile ilgili ifadeler yer verilmiştir (Özdoyran, 2020; milliyet.com, t.y.). Tüm sorular orijinal ölçekte de bulunduğu şekliyle beşli likert tipi cevap seçeneğiyle katılımcılara yöneltilmiştir.

Anket formunda katılımcıların sosyo-demografik, kişilik ve politik duruşları ile bilgileri genellikle nereden öğrendiklerine ilişkin de açık veya kapalı uçlu sorular yöneltilmiştir. Araştırmada kullanılan tüm soru formu etik kurul raporu alındıktan sonra 10-20 Haziran 2023 tarihleri arasında saha uygulaması gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda söz konusu veriler önce Excel programında kodlanmış daha sonra ise SPSS ve AMOS programlarına aktararak araştırmanın amaç ve belirlenen soruları çerçevesinde analizleri gerçekleştirilmiştir.

2.2. İşlem

Araştırma maddelerinin tasarlanmasında Akbaş ve Korkmaz'ın (2007) önerdiği basamaklar ile kültürel özellikler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Dahası ölçme aracına ait ölçek dili ile ilgili uzman görüşü alınmasının yanı sıra alana uygunluk ve psikometrik özellikleri karşılayıp karşılamadığına da bakılmıştır (Deniz, 2007). Söz konusu ölçek pratik edilmeden önce orijinal ölçekte yer alan maddeler pilot çalışmasıyla uygunluğu test edilmiştir. Pilot çalışması ve uzman görüşü alınan bu süreç iki farklı örnekleme (n= 63/59) tekrar edilmiştir. Araştırma online anket tekniği yoluyla uygulanmıştır. Söz konusu anket formu sosyal medya mecralarında kişisel hesaplarda, Telegram grupları ve web portallarında yer alan topluluk hesaplarında paylaşılmıştır.

Çalışma iki farklı veri seti kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan AFA çalışması ve DFA çalışması için iki farklı veri seti kullanılarak önce AFA (n= 284) sonrasında DFA (n=265) analizi için veri toplanmıştır (Henson ve Roberts, 2006). Yapılan araştırma sonucunda ilgili verilerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri +1 ile -1 arasında dağılım göstermiştir. Aynı zamanda verilerin ortalama değer (mean) ile merkezi eğilim ölçüsü (median) değerlerinin benzeşik yapıda olduğu ve çeyrek değerlerinde (normal Q – Q plot of) aşırı bir sapmanın yaşanmadığı dolayısıyla literatürde belirtilen normallik varsamalarının söz konusu araştırma verilerinin taşıdığı gözlemlenmiştir (Kunnan, 1998; Tabachnick ve Fidell, 2013; Denis, 2019, s. 24-28).

2.3. Bulgular

2.3.1. Betimsel Bulgular

Araştırma için belirlenen iki ankete katılan kişilerin toplam sayısı 549 kişi olmuştur. Bu anketlere katılan kesimin ortalama yaşı 28, gelir seviyesi 18.199 TL, cinsiyet durumu homojen şekilde dağılmıştır. Çalışmaya daha çok bekar ve üniversite mezunları katılmıştır. Söz konusu araştırma denekleri en çok bilgi aldıkları kaynağın sosyal medya olduğu, bunu arkadaş çevresi ve TV izlediği ortaya çıkmıştır. Kendilerini daha çok Atatürkçü ve milliyetçi olarak tanımlayan araştırma grubu; gerçekçi/realist, duygusal ve eğlenceli/komik karakterli olduklarını dile getirmişlerdir.

Tablo 1. Sosyo-Demografik, Kimlik, Karakter ve Haber Alma Kaynakları

Yaş ortalaması	28		Politik Kimlik	n	%
Gelir ortalaması	18,199 TL		Milliyetçi	108	19,8
Cinsiyet	n	%	Sosyalist	65	11,9
Erkek	273	49,7	Muhafazakar	33	6,0
Kadın	276	50,3	Atatürkçü	208	38,1
Eğitim durumu			İslamcı	45	8,2
Lise ve altı	158	28,8	Demokrat	25	4,6
Üniversite	364	66,3	Sosyal demokrat	44	8,1
Lisansüstü	27	4,9	Apolitik	13	2,4
Medeni Durum			Liberal	2	,4
Bekar	399	72,7	Hümanist	3	,5

Evli	135	24,6	Baskın Karakter		
Dul	15	2,7	Duygusal	151	27,5
Bilgileri genellikle nereden öğrenirsiniz			Sinsi-Kurnaz	16	2,9
Arkadaş çevrem	77	14,0	Gerçekçi/Realist	173	31,5
Sosyal medya	411	74,9	Zeki	48	8,7
TV	42	7,7	Eğlenceli/Komik	124	22,6
Online kaynaklar	8	1,5	Öfkeli/Mutsuz/İnatçı	33	6,0
Bilimsel yayınlar	11	2,0	Samimi	4	,7
Toplam	549	100	Toplam	549	100

2.3.2. Geçerlilik ve Güvenirlik

Araştırmada keşfedilen faktör yükleri korelasyon analiziyle ortaya konulmuştur. Buna göre ortaya konulan dört boyutun birbiriyle anlamlı bir biçimde ilişkili olduğu ve söz konusu ilişki yoğunluğunda sırasıyla Gizli Güç (GG) ve Dünya Dışı Varlıklar (DDV), Gizli Güç ve Hükümet Suistimalleri (HS), Dünya Dışı Varlıklar ve Hükümet Suistimalleri, Yaygın Komplolar (YK) ve Dünya Dışı Varlıklar, Gizli Güç ve Yaygın Komplolar ve Yaygın Komplolar ve Hükümet Suistimalleri boyutları arasında yaşanmıştır.

Tablo 2. Faktör Skorları ve Ölçek Puanlarına İlişkin Korelasyon Bulguları

		GG	Y	DDV	T
Gizli Güç	Pearson korelasyon	1	.569**	.765**	.763**
	p		.000	.000	.000
Yaygın Komplolar	Pearson korelasyon		1	.630**	.413**
	p			.000	.000
Dünya Dışı Varlıklar	Pearson korelasyon			1	.659**
	p				.000
Hükümet Suistimalleri	Pearson korelasyon				1
	p				.000
\bar{x}		3,42	2,51	3,09	3,57
Sd		1,07	1,20	1,17	,98

Araştırmanın yapı geçerliğini bulgulamak amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda ilgili çalışma verilerinin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Okin (KMO) katsayısı ve Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. Burada ölçme aracının yeterli düzeyde örnekleme (KMO= .96) uygun olduğu ve Bartlett testi ($X^2 = (253) = 10462,654$) ile de ölçeğin yapı geçerliğine sahip olduğu literatürdeki referans değerler ışığında veri setinin faktör analizi için uygun olduğu bulgulanmıştır (Field, 2009; 2019; Pallant, 2016).

Ölçeğe ait faktör yükleri literatürde ortaya konulan .30 alınabileceği gibi .45'in üzerinde yer alan faktör yüklerinin tercihinin daha doğru olacağı tavsiyesi doğrultusunda faktör yükleri alınmıştır (Çokluk vd., 2010). Buna göre ilgili faktör maddelerinin yükleri .435 ile .970 arasında yüklenmiştir. Ölçeğin toplam açıklanan varyansın literatürde belirlenen %50'nin üzerinde olduğu tespit edilmiştir (Yaşlıoğlu, 2017, s. 77). Yapılan AFA sonucunda 23 ifade dört faktör altında toplanmıştır.

AFA değerlendirilmesi sonunda ortaya çıkan faktör yapısını test ve doğrulamak adına Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. AFA'da keşfedilen dört faktörlü yapı DFA sonucunda da geçerliği ortaya konulmuştur. DFA sonucunda maddelerin standardize faktör yüklerinin anlamlı olduğu ve ilgili maddelerin .607 ile .895 arasında yüklendiği görülmüştür. Faktörlere ilişkin uyum değerleri ise $\chi^2/df= 4.541$, $p<.000$, RMSEA= .080, NFI= .90, CFI= .92, TLI= .91 şeklinde ortaya çıkmıştır (Yaşlıoğlu, 2017).

Ölçeğe ilişkin AFA ve DFA analizleri sonucunda 23 maddeden oluşan ve toplamda dört faktörün keşfedildiği araştırmada ölçek güvenirliliğini ortaya koymak adına Cronbach's

Alpha (α) analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda $\alpha=.959$ şeklinde ölçülmüştür. Buna göre ölçeğin güvenilir seviyede olduğunu, literatürde ortaya konulan değerler eşliğinde yer aldığını söylemek mümkündür (George ve Mallery, 2019: 244). Araştırmada AFA’da keşfedilen DFA’da geçerliği test edilen maddelerin birleşim ve ayrışım geçerliğine yönelik analiz de gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda Ortalama Açıklanan Varyansın (AVE) .97 ve Kompozit Güvenirliğin (CR) .65 değeri taşıdığı belirlenmiştir. İlgili bulgular istatistiksel anlamda referans alınan değerleri karşıladığı görülmüştür (Hair vd., 2016; Sürücü ve Maslakçı, 2020).

Tablo 3. Komplo Teorilerine İnanmanın Alt Boyutları ve Faktör Yükleri

	Boyutlar	Faktör Yükleri				
		1	2	3	4	m (sd)
1	Gizli Güç	.842				3,47 (1,28)
2	Gizli Güç	.785				3,44 (1,24)
3	Gizli Güç	.717				3,31 (1,28)
4	Gizli Güç	.651				3,35 (1,27)
5	Gizli Güç	.534				3,56 (1,21)
6	Gizli Güç	.490				3,39 (1,26)
7	Yaygın Komplolar		.910			2,07 (1,40)
8	Yaygın Komplolar		.909			2,34 (1,48)
9	Yaygın Komplolar		.491			2,75 (1,35)
10	Yaygın Komplolar		.435			2,90 (1,39)
11	Dünya Dışı Varlıklar			.970		3,11 (1,32)
12	Dünya Dışı Varlıklar			.844		2,97 (1,39)
13	Dünya Dışı Varlıklar			.814		3,14 (1,31)
14	Dünya Dışı Varlıklar			.741		3,15 (1,32)
15	Dünya Dışı Varlıklar			.729		3,04 (1,32)
16	Dünya Dışı Varlıklar			.610		3,13 (1,33)
17	Hükümet Suistimalleri				.759	3,53 (1,24)
18	Hükümet Suistimalleri				.742	3,70 (1,17)
19	Hükümet Suistimalleri				.729	3,51 (1,21)
20	Hükümet Suistimalleri				.722	3,99 (1,12)
21	Hükümet Suistimalleri				.652	3,40 (1,23)
22	Hükümet Suistimalleri				.646	3,32 (1,29)
23	Hükümet Suistimalleri				.493	3,53 (1,22)
AFA, ölçek ve faktör güvenilirlik oranları ile AVE, CR değerleri	Faktör Sayıları	6	4	6	7	
	Öz Değer	12,39	2,30	1,17	1,03	
	Açıklanan Varyans	%53,90	%10,01	%5,09	%4,48	
	Kümülatif Varyans	%53,90	%63,91	%69,01	%73,49	
	Cranbach’s alfa değeri	.924	.874	.939	.914	
	AVE	.66	.72	.51	.62	Total AVE: .65
	CR	.92	.93	.89	.92	Total CR: .97
	Toplam açıklanan varyans	%73,49				
	Ölçek Cranbach’s alfa değeri	.959				
	KMO	%96				
Barlett’s Testi	$X^2=10462,654$, Sd: 253 p: .000					

2.3.3. Komplo Teorilerine İnanmada Ortaya Çıkan Farklılıklar

Araştırmada cinsiyet, politik kimlik, baskın karakter ve haber alma kaynakları bağımsız değişkenleri ile ölçek faktör yükleri arasındaki farklılık testinde erkeklerin dört boyutta da kadınlara kıyasla daha fazla komplo teorilerine inandığı belirlenmiştir. Kadın ve erkeklerin komplo teorilerine inanmada hükümet suiistimalleri ve dünya dışı varlıklar faktörlerinde daha yoğun bir biçimde farklılığın yaşandığı görülmüştür ($F= GG 4,03$, $YK 1,30$, $DDV 2,46$, $HS 5,54$, $ÖG 5,15$; $Sd= GG 540$, $YK 546$, $DDV 543$, $HS 537$, $ÖG 538$; $T= GG 1,32$, $YK 1,47$, $DDV 2,21$, $HS 2,57$, $ÖG 2,26$; $p= GG .18$, $YK .14$, $DDV .02$, $HS .01$, $ÖG .02$).

Politik kimlik bağlamında yapılan test sonucunda ölçeğin genelinde politik kimlikler bağlamında anlamlı sonuç çıkmamıştır ($p=.53$). Fakat faktörler düzeyinde bakıldığında hükümet suiistimalleri faktörü altında anlamlı bir farklılık keşfedilmiştir ($p=.03$). Kendini liberal ve sol ideolojide konumlandıranlar, hükümet suiistimalleri konusunda komplo teorilerine daha fazla inanma eğilimi göstermişlerdir.

Kişilerin baskın karakterleriyle komplo teorilerine inanma durumları arasında ölçek geneli ve ölçek boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=.10$). Haber alma kaynaklarıyla komplo teorilerine inanmada anlamlı çıkan tek faktör, yaygın komplolar boyutunda olmuştur. Buna göre sosyal medya ve online kaynaklardan bilgi alanlar bilimsel kaynaklardan bilgi alanlara nazaran daha fazla yaygın komplo teorilerine inanmıştır ($p=.00$).

Sonuç ve Tartışma

Komplo teorileri noktasında yapılan ilk tartışmalar Karl Popper'in 1945 tarihli Açık Toplum ve Düşmanları ile 1948'deki Toplum Bilimlerinde Öngörü ve Kehanet adlı eserlerine dayanmaktadır (Tangün ve Parlak, 2020, s. 290). Komplo teorilerine yönelik ilk tartışmalar devlet ve toplum düzeyinde olurken zaman içerisinde bu teorilere doğa üstü olaylar, sağlık, bilinen kişilerin ölümleri vb. trajik olaylar eklenmiştir. Bu durum özellikle KOVİD-19 salgınıyla birlikte virüsün ortaya çıkışı hakkında da yapılmıştır (Tunçer ve Tam, 2022). KOVİD-19 döneminde ortaya çıkan aşılarda birlikte komplo teorileri aşılarda üzerinde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla komplo teorilerinin üretimi ve yayılımının ülke ve dünya gündeminde yer alan konular ışığında cereyan ettiği söylenebilir. Söz gelimi 11 Eylül saldırılarında bu saldırının faileri ve sebebi hakkında yapılırken yıllar geçtikçe değişen gündemle birlikte komplo teorilerinin farklılaştığı ifade edilebilir. Rusya-Ukrayna savaşının patlak verdiği ilk dönemlerde de çeşitli dezenformatik içeriklerin sosyal medya uygulamaları üzerinden paylaşıldığı görülmüştür (Babacan ve Tam, 2022) Bu bağlamda KOVİD-19 salgını sonrasında küresel anlamdaki olaylar ile daha yerel ölçekteki olaylara (seçimler gibi) yönelik komplo teorilerinin türetilmesi olasıdır.

Brotherton ve arkadaşları (2013) tarafından literatüre kazandırılan Genel Komplo Teorileri Ölçeği'nin Türkçeye uyarlandığı bu çalışmada; hükümet suiistimalleri, dünya dışı varlıklar ve küresel komplolar faktörleri orijinal ismiyle Türkçeye uyarlanan ölçekte de kullanılmıştır. Orijinal ölçekte yer alan bilgi kontrolü faktörü, gizli güç şeklinde isimlendirilmiştir. Burada ortaya konulan ifadelerde her ne kadar bilgi kontrolü örtük bir şekilde söz konusuysa da daha çok bunun gizli bir güç veya el tarafından yürütüldüğü vurgusu bulunmaktadır. Orijinal ölçekte yer alan kişisel refaha yönelik faktör yapısı Türk kültüründe herhangi bir anlam ifade etmemiştir. Özetle; araştırmada orijinal araştırmada yer alan 55 maddelik madde havuzundan 19'u, yazar tarafından ölçeğe ilave edilen altı maddeden dördü geçerliği ve güvenilirliği test edilmiş ve dört boyut altında toplam 23 maddeden oluşmuştur.

Orijinal ölçeğin uyarlama sonucunda Türk kültürü özelinde farklılıklar tespit edilmiştir. Orijinal ölçeğin 15 maddelik beş faktörlü yapısı uyarlama sürecinde 23 maddelik dört faktör altında toplanmıştır. Bu durum Hofstede'nin (2011) ortaya koyduğu kültürel farklılıklar ışığında yorumlanabilir. Bireyselci ve kolektivist toplumların kendi dinamikleri bulunmaktadır. Bu dinamikler hayatı anlamlandırma ve yorumlamada da kendini gösterebilmektedir. Söz gelimi bireyselci batı kültüründen bir kişinin herhangi bir komplo teorisine olan bakış açısı ve bunu kabul görme durumu ile daha kolektivist bir özelliğe sahip Türk kültüründe farklılaşması oldukça olasıdır. Öte yandan ülkeler tarihindeki yaşanmışlıklar ve bireyin eğitim seviyesi de komplo teorilerine ilişkin tutumda farklılıklar yaşanmasına yol açabilir.

Akyol ve Atli'nin KOVİD-19 komplo teorileri özelinde yaptıkları araştırmada; kendini sağ ideolojide görenlerin komplo teorilerine daha çok inandığı tespit edilmiştir (Akyol ve Atli, 2023). Yapılan araştırmada ise tam tersi bir sonuç çıkmıştır. Kendini sol ideolojide görenler muhafazakâr olarak görenlerden daha yoğun bir biçimde komplo teorilerine inandıkları belirlenmiştir. Bu sonuçlar ışığında konudan konuya bireylerin komplo teoriler noktasında farklı tutumlar takınabileceği tezi ileri sürülebilir. Ayrıca konu farklılaşmasının dışında farklı dönemlerde de komplo tutumlarında farklılaşma olabilir. Bir dönem inanılan komplolara başka bir dönemde inanma refleksi gösterilmeyebilir. Öte yandan Güven tarafından ifade edilen post-modern dönemle birlikte gelen hakikatin yitimi ve bunun bir eğlence aracı olarak varlığını sürdürmeye çalışması tezi de komplo teorilerine inanma ve bunu yayma davranışını tetiklediği öne sürülebilir (2020, s. 34).

Araştırmada uyarlanan ölçeğe ait örneklem grubu 18 yaş ve üstü bireylerden oluşmaktadır. Ölçeğin dilinin anlaşılabilirliği daha basit hale getirilerek 18 yaş altı çocuklar için geliştirilebilir. Ayrıca ölçek farklı yaş, meslek ve eğitim durumundaki gruplar üzerinden de test edilerek burada ortaya çıkan sosyo-demografik farklılıklar alanyazına kazandırılabilir. Genel Komplo Teorileri Ölçeği, Türk kültürü özelinde uyarlanmıştır. Bu noktada Türkiye'de yaşayan azınlıklar ile farklı milletlere ait devletler özelinde de ölçeğin uygulanması önerilmektedir. Böylece kültürel farklılıklar noktasında yıllar içerisinde ölçekte yeni maddeler oluş(maya)abileceği gibi yeni boyutlar veya boyutların azaltılması da söz konusu olabilir.

Extended Abstract

Conspiracy theories are based on paranoid and crazy thoughts. While conspiracies are spread based on actual events that will create negative results, there are also fake conspiracies that are made up to harm larger-scale groups, states, and people (Kaya, 2022, p. 282). Apart from ordinary people, it is possible for companies, communities, military leaders, politicians, and governments to be conspirators (Hodapp and Kannon, 2020, p. 9). In the process of societies believing in conspiracy theories, besides the theories being right or wrong, harmful or harmless, the conspiracy is also justified. Another factor that affects the acceptance of conspiracy theories in society is that some people oppose and resist them (Sunstein and Vermule, 2008, p. 5-9).

Conspiracy theories are intertwined with postmodernism. Conspiracy theories are used as a theme in postmodernism. Conspiracies in postmodernism have a structure that aims to appeal to the majority of society. Major conspiracy theories that have taken place in societies confirm this situation and try to appeal to or influence a large majority (Özaltıok, 2021, p. 17). Conspiracy theories also have a relational affinity with post-truth. Most conspiracy theories are based on false and fabricated ideas. Post-truth refers to events that appeal to emotion and belief in the process of forming a public opinion of objective facts (Kaya, 2022, p. 280).

Most of the scale studies made specifically for conspiracy theories have been brought to the literature by associating them with COVID-19. On the other hand, scales related to conspiracy theories have also been prepared. The presence of conspiracy mentality was measured in a study conducted within the framework of Turkish, German, and British samples. According to the research, it has been determined that the perception of Turkish people towards conspiracy theories is higher compared to Western Europe (Germany, England, and Ireland) and North America (the United States). According to the same research, it was found that Turkish people have a conspiracy mentality in terms of secret power or organizations, politicians, extraterrestrial beings, and government officials (Bruder et al., 2013, pp. 12–15).

The Conspiracy Mentality Scale, developed by Bruder et al. (2013), was employed in a study done in Turkish culture. The scale was used in the study, with the scale's items only being used in Turkey. In this study, which was conducted without testing the scale's adaptation, validity, or reliability, it was discovered that existential threats, such as conspiracy theories, have no effect on attitudes towards science, and science attitudes have no effect on existential threats such as death awareness (Başerdem, 2019, p. 42). In the postgraduate study conducted by Önal (2022, pp. 18–19), the Conspiracy Thought Scale, which consists of 20 items and a two-factor structure, was used by Stojanov and Halberstadt (2019). In the adaptation of the scale to Turkish, only the language translation was done, and the relevance to the field and psychometric properties were not focused on. In addition, only confirmatory factor analysis was performed on the scale adaptation processes, and other steps in the adaptation of the scale to Turkish were not considered.

The most obvious variable that came to the fore in conspiracy theories and studies specific to COVID-19 was related to the emergence of the COVID-19 virus and the vaccine (Alper, 2023; Eriş, 2022; Erişen, 2022). It has been determined that the scale studies on conspiracy theories about Turkish culture are mostly related to the COVID-19 pandemic, and the only study other than COVID-19 is based on the study of a foreign source to compare three different countries. Therefore, it has been observed that there is no scale for conspiracy theories that are widely accepted both in the world and in Turkey in the pure sense of Turkish culture, and scale studies in existing foreign sources are not adapted to Turkish studies in the available literature. On the other hand, it has been determined that scale studies on common conspiracy theories are mainly focused on graduate studies.

This study aimed to adapt the General Conspiracy Theories Scale developed by Brotherton et al. (2013) to Turkish culture. The research data were collected with the questionnaire technique, which is frequently preferred among the quantitative methods. The research population consisted of individuals over 18, and a sample was selected through simple random sampling, and 549 people participated in the online survey. In the study, an attempt was made to seek answers to two questions. These;

1. What are the determining factors for believing conspiracy theories in Turkish culture?
2. Is there a significant difference between gender, political identity, character, information channels, and belief in conspiracy theories?

The study was carried out using two different data sets. Using two different data sets for the EFA study and the CFA study, data were collected first for the EFA (n = 284) and then for the CFA (n = 265) analysis (Henson and Roberts, 2006). The average age of the participants in both surveys was 28, their income level was 18,199 TL, and their gender was homogeneously distributed. Singles and university graduates mostly participated in the study. It has been revealed that the research subjects in question get the most information from social media, followed by friends and TV. The research group, which defines itself as more Kemalist and nationalist, stated that they are realistic, emotional, entertaining, or funny.

It has been determined that the total explained variance of the scale is above 50%, as determined in the literature (Yaşlıoğlu, 2017, p. 77). As a result of the EFA, it was found that 23 statements were gathered under four factors. These factors have emerged as Hidden Power, Widespread Conspiracies, Extraterrestrials, and Government Malfeasance. A confirmatory factor analysis (CFA) was performed to test and verify the factor structure that emerged at the end of the EFA evaluation. The four-factor structure discovered in EFA

was also validated as a result of CFA. The fit values of the factors were found to be $X^2/df = 4.541$, $p < .000$, $RMSEA = .080$, $NFI = .90$, $CFI = .92$, and $TLI = .91$ (Yaşlıoğlu, 2017). As a result of the analysis, it was found that the scale was reliable ($\alpha = .959$) by the test. On the other hand, in the study, it was seen that the characters of the individuals were not decisive in believing in conspiracy theories, but the differences in gender, political identity, and news channels were prominent in believing in conspiracy theories.

As a result of the adaptation of the original scale, differences in Turkish culture were determined. The 15-item, five-factor structure of the original scale was gathered under four 23-item factors during the adaptation process. This situation can be interpreted in light of the cultural differences revealed by Hofstede (2011). Individualist and collectivist societies have their own dynamics. These dynamics can also manifest themselves in making sense of and interpreting life. For example, it is quite possible for a person from an individualistic Western culture to differ in their perspective and acceptance of any conspiracy theory in Turkish culture, which has a more collectivist feature. On the other hand, the experiences in the country's history and the individual's education level may lead to differences in the attitude towards conspiracy theories.

The sample group belonging to the scale adapted in the study consists of individuals aged 18 and over. The comprehensibility of the language of the scale can be improved for children under the age of 18 by making it more straightforward. In addition, the scale can be tested on groups of different ages, professions, and educational statuses, and the differences that arise here can be brought to light in the literature. The General Conspiracy Theories Scale has been explicitly adapted to Turkish culture. At this point, it is recommended to practice the scale, in particular for minorities living in Turkey and states belonging to different nationalities. Thus, at the point of cultural differences, new items may be formed in the scale over the years, as well as new dimensions or reductions of dimensions.

Kaynakça

- Akbaş, G. ve Korkmaz, L. (2007). Ölçek uyarlaması (Adaptasyon). *Türk Psikoloji Bülteni*, 13(40), 15-16.
- Akkurt, S. B. ve Yalçındağ, B. (2023). Komplo teorilerine inanç ve KOVİD-19 pandemisi. *Kocatepe Beşerî Bilimler Dergisi*, 1(2), 12-47.
- Akyol, E., and Atli, A. (2023). Beliefs of Turkish university students in COVID-19 conspiracy theories: The role of fear of COVID-19 and political orientation. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(37), 37-51.
- Akyüz, S. S. (2021). Koronavirüs komplo teorileri: Dezenformasyon ve politik kimliklerin komplocu düşünüşe etkisi. E. N. Pembecioğlu (Ed.), *İletişim ve Medya Alanında Uluslararası Araştırmalar II*. (s. 57-86). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Alper, S. (2023). There are higher levels of conspiracy beliefs in more corrupt countries. *European Journal of Social Psychology*, 53(3), 503-517.
- Aytekin, G. (2019). *Faşizm ve komplo teorileri*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Babacan, K., and Tam, M. S. (2022). The information warfare role of social media: Fake news in the Russia-Ukraine war. *Erciyes İletişim Dergisi*, (3), 75-92.

- Başerdem, U. (2019). *Bilim Karşıtlığı, komplo teorileri ve ölüm: Bilim inkarının ve komplo inancının dehşet yönetimi açısından incelenmesi*. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Brotherton, R., French, C. C., and Pickering, A. D. (2013). Measuring belief in conspiracy theories: The Generic Conspiracist Beliefs Scale. *Frontiers in Psychology*, 4, 1-15.
- Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., and Imhoff, R. (2013). Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: Conspiracy Mentality Questionnaire. *Frontiers in psychology*, 4, 1-15.
- Cassam, Q. (2023). Conspiracy theories. *Society*, 60(2), 190-199.
- Çokluk, Ö., Şekercioglu, G. ve Büyüköztürk Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: Spss ve Lisrel uygulamalı*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Denis, D. J. (2019). *SPSS data analysis for univariate, bivariate, and multivariate statistics*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Deniz, Z. (2007). Psikolojik ölçme aracı uyarlama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 40(1), 1-16.
- Eriş, H. (2022). Covid-19 aşısı algısı ve tutumu ölçeği geçerlilik ve güvenilirliği. *Gevher Nesibe Journal Of Medical and Health Sciences*, 7(16), 128-136.
- Erisen, C. (2022). Psychological foundations and behavioral consequences of COVID-19 conspiracy theory beliefs: The Turkish case. *International Political Science Review*, 1-20.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. (5. Baskı). Los Angeles: Sage
- George, D., and Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 25 step by step: A simple guide and reference*. (15. Baskı). New York: Routledge.
- Gülgez, Ö., and Bozkur, B. (2021). An investigation of conspiracy theories on Covid-19: Turkey's case, *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 6(15), 1179-1217.
- Güven, A. (2020). Hakikatin yitimi olarak post-truth: Bir kavramsallaştırma denemesi. *İnsan ve İnsan Dergisi*, 7(23), 20-36.
- Hair, F., Hult, G., Ringle, C., and Sarstedt, M. (2016). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Cham: Sage publications.
- Henson, R., and Roberts, J. (2006). Use of exploratory factor analysis in published research: Common errors and some comment on improved practice. *Educational and Psychological Measurement*, (66), 393-416.
- Hodapp, C. ve Kannon, A. V. (2020) *Komplo teorileri ve gizli cemiyetler for dummies*. (C. Yücel). Ankara: Nobel Yaşam.
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-8.
- Karaca, Ç. (2022). Şüphencilik, komplo teorileri ve bilimsel otoritenin epistemolojisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 62(2), 1593-1630.

- Karaosmanoğlu, K. (2009). Bir komplo söyleminden parçalar: Komplo zihniyeti, sıradan faşizm ve new age. *Kültür ve İletişim*, 12(23), 95-126.
- Kaya, S. (2022). Post-Truth çağında covid-19 aşısı üzerinden sosyal medyadaki kamusal komplo teorisi üretiminin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 279-290.
- Kunnan, A. J. (1998). An introduction to structural equation modelling for language assessment research. *Language Testing*, 15(3), 295-332.
- LaRose, R., and Tsai, H. S. (2014). Completion rates and non-response error in online surveys: Comparing sweepstakes and pre-paid cash incentives in studies of online behavior. *Computers in Human Behavior*, 34, 110-119.
- Milliyet. (t.y.), En çok bilinen komplo teorileri, <https://www.milliyet.com.tr/molatik/galeri/en-cok-bilinen-komplo-teoileri-90575>, Erişim Tarihi: 27.09.2023
- Mütercimler, E. (2006). *Komplo teorileri*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Ören, M. F. (2022). Bilgi sosyolojisi bağlamında komplo teorileri: Komplo teorileri ve sosyal bağlam. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 10(27), 23-43.
- Özaltıok, B. A. (2021). Post modernizmin sınırları ve postmodernist bir tema olarak komplo teorileri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(2), 1294-1313.
- Özdoyran, G. (2020). Post-Truth çağı, kuram-yüklü gözlem sorunu ve yeni medya: Facebook “Düz Dünya Türkiye” grubu örneği. *Egemia Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, 7, 139-169.
- Stojanov, A., and Halberstadt, J. (2019). The conspiracy mentality scale: Distinguishing between irrational and rational suspicion. *Social Psychology*, 50(4), 215-232.
- Sunstein, C. R., and Vermeule, A. (2008). Conspiracy theories (John M. Olin Program in Law and Economics Working Paper No. 387). https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1068&context=public_law_and_legal_theory
- Sürücü, L., and Maslakçı, A. (2020). Validity and reliability in quantitative research, *BMIJ*, 8(3), 2694-2726.
- Pallant, J. (2016). *SPSS survival manual*. (6. Baskı). Berkshire: Open University Press.
- Tabachnick, B.G., and Fidell (2013). *Using multivariate statistics*, (6. Baskı). Boston: Pearson Education.
- Tangün, Y. A. ve Parlak, İ. (2020). Politik söylemin ‘komplo teorisi formu’na özdeş sınırları: Kanaat teknisyeni, habitus ve iktidar stratejileri. *Mülkiye Dergisi*, 44(2), 287-320.
- Türk Dil Kurumu (2023). Komplo teorisi. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 27.03.2023.
- Tunçer, S., and Tam, M. S. (2022). The COVID-19 infodemic: Misinformation about health on social media in Istanbul. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (40), 340-358.
- Tuzcu, Ö. ve Şahin, H. (2022). Komplo teorileri bağlamında covid-19 aşı kararsızlığı ve aşı karşıtlığı. *Sosyoloji Dergisi*, (43), 95-123.

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.